

Каринна Сардарян

Мас-медійний контекст книги спогадів «Homo feriens» Ірини Жиленко

У статті акцентується дидактична роль мемуарної літератури, пов'язана з метою створення митцем цього документального жанру, що прагне поділитися особистим досвідом із сучасниками та прийдешнім поколінням. У спогадах «Homo feriens» авторка охоплює найважливіші питання приватного життя, життя суспільства, близького та дальнього оточення, порушує філософські питання про сенс людського життя, щастя, зраду, проблему митця і мистецтва, специфіки творчого процесу, порушує проблеми душевної рівноваги, повноцінного життя, авторку хвилюють національні питання. Книга спогадів – це складний синтез ліній розвитку, її можна охарактеризувати як складний, змістовний синтетичний твір, що оригінально об'єднує епістолярії, щоденникові ілюстрації, спогади, автокоментарі, художні твори. Твір базується на співвідношенні художньої та документальної тенденції.

Ключові слова: мас-медійний контекст, книга спогадів, мемуари.

Каринна Сардарян,

кандидат філологічних наук, доцент

Національний університет фізичного виховання та спорту України

email: karinna-sard@yandex.ua

© К. Сардарян

Актуальність наукової розвідки полягає в осмисленні комунікаційного досвіду письменниці-шістдесятниці І. В. Жиленко та її найближчого оточення, який авторка репрезентує у книзі спогадів «*Homo feriens*». Метою і завданням розвідки є доведення гіпотези, що книга спогадів – це складний синтез ліній розвитку, її можна охарактеризувати як складний, змістовний синтетичний твір, що оригінально об'єднує епістолярії, щоденникові ілюстрації, спогади, автокоментарі, художні твори. «*Homo feriens*» Ірини Жиленко містить інтенцію самопізнання, прагнення відбити особистий досвід, поділитися власними враженнями й роздумами. Окремі аспекти творчого доробку авторки постали в центрі уваги літературознавців. Розглядали доробок І. Жиленко такі науковці, як Л. Бублейник та Л. Оляндер, Д. Дроздовський, М. Жулинський, В. Кизилова, Д. Кишинівський, М. Коцюбинська, А. Макаров, М. Павленко, Л. Савченко, Г. Савчук, В. Сулима, Л. Тарнашинська, Я. Ходаківська, Т. Шевченко, М. Штолько, Г. Штось.

«*Homo feriens: Спогади*» містить епістолярії авторки та її найближчого оточення, щоденникові нотатки, автокоментарі мисткині, літературні та епістолярні портрети, біографічні відомості. Тому ми можемо із впевненістю віднести «*Homo feriens*»: Спогади» до мемуарної літератури, яка у свою чергу є одним із напрямів документалістики. У книзі спогадів І. Жиленко ми маємо справу із комбінованою формою епістолярної епопеї, оскільки твір репрезентований не лише листами та щоденниковими записами авторки, тут присутня традиційна манера оповідання з ліричними відступами, автокоментарями з яких читач дізнається про особисте життя родини Дрозд-Жиленко, пов'язана з ним панорама доби, естетико-філофські орієнтири авторки. Водночас можна стверджувати, що комбінована форма надає твору неповторності. Винятковості твору також надають вірші І. Жиленко, що є гармонійними включеннями, а іноді навіть поясненнями до зображуваної дійсності. Наголосімо, що авторка у творі є і головною героїнею,

і оповідачем книги спогадів «Номо feriens», що охоплює найважливіші питання приватного життя, життя суспільства, близького та дальнього оточення, авторка порушує філософські питання про сенс людського життя, щастя, зраду, проблему митця і мистецтва, специфіки творчого процесу, порушено проблеми душевної рівноваги, повноцінного життя, авторку хвилюють національні питання. Книга спогадів І. Жиленко створена на основі справжніх листів та щоденникових записів письменниці, події книги охоплюють період дитинства письменниці (друга половина 40-х років ХХ ст.) до 2007 року.

Епістолярні елементи твору дозволили авторці реалізувати зміщення акцентів зі світу зовнішнього на світ внутрішній. Як за принципом голограми, приватне та загальне дорівнюють одне одному, індивідуальні проблеми розв'язуються в контексті світових, глобальних; людина і світ взаємопов'язані: людина є часткою всесвіту, як і всесвіт є частиною людини. У цьому сенсі епістолярному роману притаманні риси психологічного роману. Епістолярний сюжет, сюжет листування виходить на перший план, стає самоцінним: листування використовується не лише як спосіб розповісти про певні життєві епізоди, не лише як композиційно-мовленнева форма, а й набуває самостійного значення, оскільки стосунки головних героїв (В. Дрозда та І. Жиленко) багато в чому постають засобом реалізації епістолярного сюжету, листи героїв мають вирішальне значення у розвитку сюжету кількох розділів другої книги «Номо feriens».

Послугуючись епістолярною формою авторка здійснює справжні відкриття в зображенні душевного життя людей. Характерним для спогадів І. Жиленко є її цікавість до загадок життя і всесвіту. Авторка проявляє підвищений інтерес до філософії, ставлячи центральне питання про нас самих і наше місце в світі. Роман приправлений неабиякою часткою філософії та психології. Мисткиня не боїться подивитися правді в очі, не боїться докопатися до істини і першопричин. За словами Ірини Жиленко: «Мої листи – це духовне очищення» [1, 190].

Ця теза свідчить про те, що в листах мисткиня сповідувалася, отримувала розраду, оскільки мала змогу поділитися наболілим.

Авторка згадує минуле і висловлює власну точку зору про те, що сталося не лише в особистому житті, а також у житті країни, суспільства, покоління шістдесятників. Цікавими є погляди мисткині на Всесвіт, людину, місце митця в цьому світі, їй болить національне питання. Листи та щоденникові записи є заглибленням письменниці у себе, вона порушує питання, які її хвилюють. Тут і про сенс буття, і про людей, але головне – про віру, про матеріальне і духовне існування людини в цьому всесвіті, що свідчать про впевненість авторки в безсмертя духу.

Основним змістом книги спогадів виявляється лінія кохання В. Дрозда та І. Жиленко, яка є наскрізною для твору. Велике почуття і біль від розлуки прочитується у листуванні закоханих. Крім того, «*Nomo feriens*» – твір, де багато уваги присвячено серйозним питанням: державності, національній ідентифікації, поцінуванню мистецтва, призначенню митця, швидкоплинності людського буття. Характерним для творчості Жиленко є її надзвичайний інтерес до української культури, національної свідомості. Авторка стимулює підвищений інтрес до питання національної гідності, національної мови, свободи людини, ставлячи одним з центральних питань виховання національносвідомих українців. Науковий потенціал поетеси сприяв поглибленню інтелектуального струменя в її творчості, служив основою для відповіді на запити доби складного часу. У її творчості проблеми буття української нації виводилися на обшир світової історії, осмислювалися у контексті всієї цивілізації. Можна говорити про те, що в українській літературі І. В. Жиленко виконує націозахисну функцію.

У доробку мисткині окреслюється творче кредо авторки: митець – це страдник, який добровільно несе свій хрест, без страждань не може бути справжньої творчості: «А я, розп'ята на вірші,/усе ще воскресіння жду» [1, 431]. Серед ключових тем «*Nomo feriens*» є доля покоління шістдесятників. Це спроба

осмислення та поцінування творчості сучасників. І. Жиленко підтверджує суб'єктивність спогадів, адже мемуарист у своєму творі окреслює своє оточення: друзів, прихильників, недругів із позицій міжособистісних стосунків. Цей твір написаний не просто письменницею, а й тонкою психологинею, прекрасним знавцем людської душі, якою була Ірина Жиленко.

«Номо feriens» складається з двох книг. Форма твору ускладнена, оскільки у листах і щоденникових записах, розкриваються не тільки різні аспекти того, що відбувається у країні другої половини ХХ ст., але й перемежуються із реальністю, оцінками, автокоментарями й роздумами мисткині. Іноді авторка викладає матеріал асоціативно, відкриваючи перед читачем ще неясну завісу майбутнього: «Чому я зараз пишу про цей час – весну 1972 року, перестрибнувши через 6 – 7 років, ще не описаних мною? Тому що мені так забажалося. Починаючи писати цю книгу, я взяла собі за правило писати про те, про що зараз хочеться написати. Перестрибувати через роки і десятиріччя, знову повертаючись у шістдесяті. Адже, повторюю, це не труд науковця від історії літератури або руху шістдесятників – це книга поета. А поети пишуть, як живуть і мислять – про все відразу і впереміш, бо для них сучасним є все: і літо 65-го, і весна 72-го, і нинішній день, і день, ще не пережитий» [1, 419].

У пролозі авторка розкриває своє ставлення до життя, яке в її світовідчутті асоціюється з Ярмарком Чудес. У назві – «Новорічний пролог» актуалізоване виняткове ставлення мисткині до зими, що репрезентує потяг І. Жиленко до казковості, втечу в дитинство. Своє життєве кредо вона формулює в пролозі, що мало прояви в оптимізмі, любові до життя, попереджаючи читача про те, що починає писати «казку свого життя». В останньому абзаці прологу мисткиня пояснює можливий потяг до містифікації: «Не обіцяю писати «правду і тільки правду». Погляд очей поета, звернений у власне минуле, має здатність роззолочувати сіре і обезсмертнювати смертне. І,

звісно, у чомусь ідеалізувати, а в чомусь виправдовувати свою скромну особу. Що ж, без косметики – немає краси і свята, а без краси і свята – немає казки. Без казки ж – немає життя» [1, 28]. Перший розділ – «Сьоме небо дитинства» – оповідь про чарівну пору – дитинство. У другому розділі «Прамузика» мисткиня пояснює музику як почуття, людську душу до народження. За І. Жиленко, таємничість усе життя супроводжує людину, у цьому розділі мисткинею розкрито історію свого роду. «Я ступаю на землю» є завершальним розділом, у якому письменниця аналізує своє дитинство (шкільні роки), перші кроки в дорослому житті. IV розділ «Венеціанське вікно» (1959 – 1961) складають щоденникові нотатки мисткині, датовані 1959 – 1961 роками. V розділ «Сунична галявина» («Погляд осені») з відстані років (1996 р.) має розшифрування Жиленко подій кінця 50-х – початку 60-х рр. XX століття. В VI розділі «Дощ над нашим коханням» поетеса на фоні професійної сфери діяльності та суспільних подій висвітлює обставини знайомства та одруження з В. Дроздом. Заключним розділом першої книги спогадів «Intermezzo» на лисій горі» І. Жиленко стверджує, що страждання роблять з людини особистість і поета. Чоловіка поетеси, В. Дрозда, незважаючи на проблеми зі здоров'ям, забирають до армії як покарання за «контрреволюцію», «антирадянський вечір». Попри всі заборони та приниження, оскільки висловлення керівництвом політичної недовіри до людини мало наслідками звільнення з роботи та неможливістю надрукувати твори, поетеса стверджує: «Ні! Все одно. Ми найщасливіші на світі і найбагатші! Я не заздрю жодній людині на світі! Хай буде, як буде» [1, 178].

Життя 60-х, 70-х, 80-х років Ірина Жиленко називає подібним до тунелю, «в якому – ні відлуння, ні просвітку». І далі: «якби можна було провидіти майбутнє, не знаю, чи знайшли б ми в собі мужність жити і писати. Страшно озиратися на ті роки, коли було нам «... гидотно й двері відхилить, / Бо зло – в державному масштабі. / Бо із-за рогу кожну мить / На тебе

йде Залізна Баба / З мечем. Страшна як броньовик, / вагітний Гогом і Магогом, / як шлях, що вперся у тупик, / а здохнути – ніяк не здохне. / Встає, мов кобра, в висоту / І нависає над тобою. / І меч загрожує хресту. / І страшно жить під тим двобоєм...» [1, 188]. Листи та щоденникові згадки авторка поєднує коментарями, які вона, звісно, долучала з відстані років, тому в тексті спогадів спостерігаються стрибки у часі, як, наприклад, у цій тезі мисткиня згадує життя кількох десятків років, наводячи цитату поезії, в якій йдеться про «залізний ідол з мечем у руці», тобто про київський монумент «Батьківщина-Мати», зведений у 1981 році. Несхвальне ставлення І. Жиленко до монументу пояснюється встановленням його саме на Лисій горі, яку мисткиня називала «наша», оскільки Дрозд та Жиленко часто насолоджувалася краєвидами цього давнього місця, тому зрозумілим здається коментар поетеси про «спотворення долі гори»: «Чи могла знати наша Лиса гора, що за якийсь час її знищать, ув'язнять у глухий камінь і опоганять зловісним залізним ідолом з мечем у руці?» [136, с. 188]. Наприкінці розділу піддається поясненню його цікава назва «Intermezzo» на Лисій горі», яке міститься у коментарі. 16 листопада 1963 р. В. Дрозда забрали до армії, у зв'язку з цим в уяві поетеси постає тимчасове закінчення їхнього «intermezzo» (музичний твір вільної форми [2, 229]), тобто стосунків молодого подружжя на Лисій горі, де вони отримували наснагу та натхнення. Мисткиня засвідчує, що любов та свобода – це найдорогоцінніше, заради чого варто жити у світі та боротися. Свободу в молодого подружжя було відібрано (Дрозда запроторено на три роки до армії попри протипоказання докторів, а до того молодого митця мордували у психічній лікарні), залишилося кохання, якого відібрати не могли. І. Жиленко оспівує кохання: «Над любов'ю держава не владна. «Не владна!» – чую я голоси Валі Стус, Лілі Сверстюк, Льолі Світличної, Світлани Кириченко, подруги моєї Нілочки [дружина Валерія Шевчука] і голоси безлічі інших людей, воістину люблячих, перед любов'ю яких безсилі найзалізніші

режими» [1, 188]. На думку письменниці, якщо в житті була любов, то і життя було прекрасним. Закінчує авторка розділ «Intermezzo» на Лисій горі» роздумами про цілковиту детермінованість буття («в житті нема нічого випадкового»), а отже все в житті взаємопов'язане та взаємозумовлене – «аж до виходу у вічність – сенсу...» [1, 190]. І. Жиленко відкриває потайні дверцята у майбутнє, забігає уперед, згадуючи про важку долю Євгена Сверстюка, Василя Симоненка (зі смертю за плечима), найстрашнішу лікарню (Павлівську) 60-х років, через яку пройдуть Юрій Литвин, Василь Стус, Надія Світлична, Леонід Плющ, Микола Плахотнюк та інші митці та їхні близькі.

Друга книга – книга листування Володимира Дрозда та Ірини Жиленко розпочинається «Серпневим прологом» – «За пазухою у Бога» та складається з двадцяти розділів: I. «*Vae soli*» (листи), II. «Між останнім листком і першою сніжинкою», III. «Ніч спала на квітах...», IV. «За темними дощами...», V. «Знайденний щоденник», VI. «Понеділок – легкий день», VII. «Ярмарок чудес», VIII. «Страсний тиждень 1972 року», IX. «Село – і серце одпочине», X. «І знову – листи...», XI. «І ще один епістолярний рік...», XII. «Звідки вони взялися такі?», XIII. «Яма», XIV. «Пори року», XV. «Хочу свята!», XVI. «*Dies irae!*», XVII. «Вдома», XVIII. «Цвітіння сивини», XIX. «Мій Володя», включаючи епілог. Пролог та епілог виконують роль симетричної побудови композиції книги. Пролог другої книги містить інформацію про реальну дійсність, у якій знаходиться авторка, під час написання твору. Крім того, ця композиційна складова підготовлює читача до сприйняття філософських концепцій, питань, до яких звертатиметься авторка на сторінках спогадів. Так, у пролозі мисткиня рефлексує над питаннями мистецтва, духовності, культури. Естетичною вартістю для письменниці є мистецтво, яке вона називає щастям, а без щастя життя втрачає сенс: «І маю надію, що й читач мій відчує себе хоч на часинку! – поза часом, поза натовпом. Відчує себе в Божій пазусі або серед безкрайого вечора перед каміном» [1,197].

Так склалося, що доля назавжди з'єднала дві своєрідні та різні мистецькі натури: «Ми різні, це так. Але і схожі: працьовитістю, залізним почуттям обов'язку, взаємною повагою. Звісно, нелегко рости в затінку високого дерева. Але ж дерево – це ще й прихисток, і стимул до зростання, атмосфера сили і величі душі» [1, 199]. Немає нарікання у мисткині на складний час, що випав на її долю, адже, на її думку, у складні часи глибше відчувається, думається і пишеться. Перший розділ другої книги «*Vae soli*» – (лат.) «Горе самотньому» (листи) – переписка І. Жиленко з чоловіком 1963 – 1964 рр., в якій відбито сум та смуток розставання. У листуванні І. Жиленко з чоловіком викристалізовується кілька інформативно-тематичних струменів: особисте життя авторки, атмосфера тогочасного суспільства, коло науково-мистецьких інтересів, стан культури, мистецтва, навіть літературно-критична тематика.

Невеличкий за обсягом другий розділ «Між останнім листком і першою сніжинкою» є аналізом прожитого життя, в якому авторка ідентифікує свою особистість: «Але я – просто я. Органіка, сама природа, явлена в людині. Я – сплеск радості од цвітіння тіла і душі. Я – гордість і триумф од плодоношення тіла і душі. Я – печаль і примирення в пору, коли вже все минає і для тіла, і для душі. І страшно мені, що моя душа помре з тілом, бо поза земними радощами і стражданнями її нема. Я не можу залишитись душею ні в торжестві ідеї, ні в Божій славі. Хіба що – в дітях. Та ще – у красі. Але краса не існує поза земними реаліями. Вона теж помре разом зі мною» [1, 258]. Занурившись у самопізнання, мисткиня осмислює плин часу, примарність свого існування в межах минулого та майбутнього: «...відчула, що згубилася серцем... І не юрма в тому винна, а все той же час, час, ЧАС! З яким я – на своє горенько – так тісно здружилася, відколи почала писати цю книгу. Оце постійне «перечитування себе в часі» розмиває межі реальності. ...Я ніби розтанула між двома нереальними своїми «я» – тим, що відійшло, і тим, яке ще не прийшло. А отже, мене, реальної, немає зовсім, розмита

часом...І аж голова паморочиться, і аж фізично відчуваю своє примарне не існування. Я – міраж, сон, згусток печалі...» [1, 259]. І. Жиленко сугестивними роздумами налаштовує на сприйняття серйозних проблем реальної дійсності, що турбували її: проблеми літератури (молоде покоління літераторів та старше, що складають опозицію одне до одного; поділ на «течії», «школи», «покоління»); мізантропія, що панує у суспільстві; занепад культури, який мисткиня вбачає в «імітації справжності», позерстві. Третій розділ другої книги «Ніч спала на квітах...» – листи І. Жиленко до чоловіка, датовані 1964 р., з коментарями авторки, в яких подано листи О. Заливахи до І. Жиленко, Р. Корогодського до В. Дрозда, як пояснення дійсності 60-х рр, а також ставлення друзів до творчості мисткині. Четвертий розділ «За темними дощами...» є продовженням осмисленням авторкою проблем буття, проблем мистецтва та творців. П'ятий розділ «Знайдений щоденник» містить щоденникові нотатки мисткині 1962 – 1963 рр. У коментарі до розділу письменниця акцентує сприйняття інтелігентською молоддю радянської влади як «природної і сталої, мов узимку – зима. І холодно, і слизько, і дух забиває, а проти – не попреш... Під скляним ковпаком можна жити, якщо забути, що він є, і не битися об нього лобом» [1, 348]. І. Жиленко зауважує, що такою «бездумно іронізуючою» та «комфортно існуючою» була і вона до знайомства з видатними сучасниками (А. Горська, М. Коцюбинська, В. Кушнір, І. Світличний, Л. Семикіна та ін.). Вона не приховує, що була обрана заступником комсорга «Молоді України». Щоденникові нотатки 1962 – 1963-го р. відбивають зміни у світогляді авторки та пов'язані з цим заходи системи щодо неслухняних митців. Так, у нотатці від 21.02.1963 р. Жиленко фіксує: «...Нічого, що мій чоловік другий місяць без роботи. Нічого, що я «песимістична, загниваюча, з хитаннями». Дарма що нас не друкують. Дарма що вербують Вороньки. Дарма що нам з Володею повернули книги, а Лініну – порізали. Я настроєна бадьоро» [1, 350];

29.03. 1963 р.: «Ну, от. «Прапор» розбомбили за 1-й номер, де були надруковані Драч, Летюк, Окуджава і ще дехто з молоді. Хмари насуваються зловісні. З усіх журналів повикидали всі твори молодих і статті про молодих. Володі повернули з «Прапора» повість, а із «Дніпра» оповідання. Повернули твори Гуцалу, Вінграновському, навіть Коломійцю. Мене ошчасливили поверненням віршів «зміна». «Літ. Україна» друкує в кожному номері пасквілі і пародії на молодих. На Івана Драча в кожному номері як не карикатура, то лайка. Дістається і нам з Володькою. Обмежена прилітературна наволоч тішиться: дають прикурити «молодикам»! [1, 353]; 05.04.1963 р.: «Так важко! Ми стали злочинцями. Володя – у цілковитій опалі. Його навіть на нараду не запросили. Інших запросили, але... це нагадує анекдот про черв'яка, якого «запросили» на риболовлю. ...Наша творчість стала небезпечною іграшкою для держави» [1, 355]. Супротив, який чинили молоді літератори, мав вираження у сміливих виступах із гострими деклараціями. У прикінцевому коментарі до розділу мисткиня зауважує, що знайдений у 1998 р. щоденник подає без змін.

Шостий розділ книги спогадів «Понеділок – легкий день» містить епістолярії 1964 р. І. Жиленко до В. Дрозда. Починається розділ коментарем, в якому авторка розмірковує над звичайними побутовими проблемами, що мають відлуння в глобальних життєвих (щоденні справи, що складають життя людини в уяві поетеси асоціюються зі сплутаним клубком, який людина має розплести). Для звичайної жінки в розумінні Жиленко вихідні, коли виконується вся домашня робота, – найскладніші дні, тому понеділок виявляється легким днем. У вступі до розділу авторка розмірковує над питаннями плинності часу, порівнюючи його з піском у годиннику; марності людської злості, взаємоненависті; самотності та пов'язаної з нею акторством (маски, що відповідають певній нагоді, «пози», «імідж», «амплуа»); віри в Бога; гріхів людства. Наприклад, мисткиня вирішує для себе питання про гріх самогубства,

раніше вона не могла усвідомити, чому людина не має права позбавити себе життя. І. Жиленко зазначає: «...в якусь отакують збагнула. Немає більшого злочину, ніж убивство жінки, в якій дозріває плід. Тіло – лоно душі. І тільки сама душа знає (а може, і вона не знає, а знає лише Господь), коли їй час піти, залишивши вже непотрібний стручок тіла. Убити своє тіло, можливо, означає і вбивство самої душі. Не ми сотворили свої тіла і не нам знати про їхнє призначення і їхню роль» [1, 370]. Письменниця впевнена, зрілій душі тіло стає непотрібним, і поки її душа набирає мудрості, вона змушена перебувати в цьому «мерзеному житті», отримуючи екстаз від розфарбовування власного життя, тобто перебування в світі ілюзій і фантазій. Сьомий розділ «Ярмарок чудес» авторка розпочинає словами, в яких не зазначено дату, проте наголошено, що це день її святої – великомучениці Ірини (святкують 5-го травня). З контексту можна визначити: розділ, як і більшість коментарів і ліричних відступів книги спогадів, написаний через багато років після подій, відбитих у щоденникових нотатках та листах. Восьмий розділ «Страсний тиждень 1972 року» повертає до подій 1972 р. (хвиля арештів інтелігенції, зокрема арешт Є. Сверстюка), які І. Жиленко переповідає обґрунтовуючи недатованими щоденниковими згадками, цитатами з власних поезій та творів Х. Кортасара, М. Драгоманова, Є. Плужника, Р. Бредбері, листів друзів до Ірини Жиленко, Ірини Жиленко до чоловіка.

Розділ «Село – і серце одпочине» складається з підрозділів: «Зелене свято на призьбі», «Кизяки і троянди», «Ластів'яче гніздо у сінях», «Про свиню дуньку і «пошук духовного комфорту», «Сорока з вишиваними крилами», «Кілька дощових днів», «Від солов'я до «вечірнього дзвону», «Бідолашні ми, бідолашні», «Чому б і не розправити крила?» «Крилата корова, кріп і «городок у табакерці», «Комірчина духу», «Ікона на діжці з капустою», «Поминки і хрестини», «Роздум про рівновагу», «Перша айстра», «Київ у золотих іскорках», «Солодке щастя зречень», «Зберегти сонце...», «І все ще буде...» та післямови,

в якій письменниця повідомляє про використання щоденника 1972 р. та доповнення згаданих подій оціночними коментарями 2000-го року. До розділу авторка вводить емоційні рефлексії та змістовні філософські погляди на свободу (ілюзія), рівність (неможливість), «таїну дива поезії» (мука та блаженство водночас), життя (форма творчості), умови щастя (мужність і спрямованість до мети). Ірина Жиленко подає недатовані щоденникові згадки, листи, записки, цитати (Белій, Вагнер, Голдінг, Гессе, Сартр, Федоренко, Франс, Шопенгауер), поезії (власні, Ліни Костенко, Плужник, Рильський).

Десятий розділ «І знову листи...» – продовження листування мисткині з чоловіком 1964 – 65-х рр. Як і одинадцятий розділ «Ще один епістолярний рік...» демонструє листи мисткині до чоловіка, датовані 1965 – 1966-м рр., що завершується епілогом з авторською ремаркою: «до мого трирічного епістолярного роману». У наступному розділі «Звідки вони взялися такі?» І. Жиленко розмірковує над долею письменства, проводячи паралелі 1960-х з 1920 – 30-ми рр., зокрема зіставляє свої думки, зафіксовані у щоденниках, листах, з роздумами Докії Гуменної, відбитими в книзі спогадів письменниці. Мисткиня доходить висновку: «А в щоденниках своїх постійно знаходжу відповідники (майже буквальні) її чуттям і висновкам. Ніби Докія Гуменна заповіла мені своє перо літописця душі людської» [1, 624]. Назва тринадцятого розділу «Яма» символізує ситуацію 70-х рр., у якій знаходилося тогочасне суспільство. Роздуми доповнено щоденниковими згадками, розташованими не в хронологічному порядку. Перша щоденникова нотатка підрозділу від 04.12.1970 р. про вбивство Алли Горської. Нотатки 67 – 68-го рр. повідомляють про Майю Каганську; 72-го р. – арешти Світличного, Стуса, Плахотнюка, Чорновола, Ірену Стасів; 73 – 76-го рр. висвітлюють складну ситуацію, що склалася у літературознавстві («виховання» письменства на пленумах), деякі з них, присвячені друзям. Записи 1975-го та 1993 рр. пояснює своє ставлення поетеси

до поеми «Ода Катерині Білокур», яку вважала «нікчемною». У зв'язку з чим намагається розв'язати проблему – «для кого писати: для народу чи для еліти, для себе чи для вічності» [1, 657]; єдино правильним рішенням поетеси було писати «не з примусу, органічно». Чотирнадцятий розділ «Пори року» має аналогічну назву як і цикл п'єс для фортепіано П. І. Чайковського. Проте, на відміну від композитора, який створив дванадцять п'єс для назви кожного місяця, мисткиня розбила розділ на чотири частини: «Осінь», «Зима», «Весна», «Літо», в кожній з яких зафіксовані недатовані згадки кінця 70-х – 80-х років, відповідно до згаданих сезонних періодів. До кожного підрозділу авторка залучає цитати власних поезій. У п'ятнадцятому розділі «Хочу свята!» мисткиня освітлює події початку 1980-х років до 1986 р., включаючи до розділу недатовані щоденникові нотатки; цитати власних поезій, листів (лист Антоненка-Давидовича до доньки Я. Голуб); відгуки на творчість мисткині (С. Соложенкіної та А. Євенка). І. Жиленко подає датований щоденниковий запис від 12.02. 1986 р., звертаючи увагу на передчуття трагедії: «До благополуччя звикаєш, як до повітря, його не помічаєш і не шануєш, аж поки раптом не втрачаєш його. Свят-свят! Спаси і помилуй, Боже! Я каюсь. Буду вдячна і радісна за ці сіренькі, дрімотні дні, за тишу і музику, за щоденне щасливе гостювання у святі дитинства мого синочка і у святі поезії. ... Усе лихе трапляється раптово, а все добре – заздалегідь очікуване і великим трудом забезпечене» [1, 673]. У наступному розділі «Dies irae!» (лат. – день гніву) висвітлено оцінку поетесою Чорнобильської трагедії, враження про яку зафіксовано в щоденникових нотатках періоду з 28.04. – 22.07.1986 р. Сімнадцятий розділ «Вдома» рясніє анекдотами чорнобильської тематики. «Цвітіння сивини» – розділ, у якому авторка веде оповідь у 62-річному віці, розмірковуючи над проблемами творчості, реальної дійсності («зміст і вміст життя» – його сенс), плинності часу, духовності. Дев'ятнадцятий розділ «Мій Володя» присвячено чоловіку – Володимиру Дрозду. До

складу розділу І. Жиленко включає уривки з армійських листів чоловіка, власні щоденникові нотатки, щоденникові записи та заповіт В. Дрозда, уривки поезій, цитати з прозових творів та неопублікована балада «Баллада о попытке терракта в СПУ» В. Дрозда, уривок з листа М. Жулинського, жартівливі поезії М. Жулинського від імені пса Жульєна. Епілогом авторка підбиває підсумки «книги свого життя», остання щоденникова нотатка датована 1-м липня 2007 р. У книзі спогадів репрезентована взаємодія епістолярної форми із суміжними жанровими структурами: роман у листах плюс щоденники 1959 – 2007 рр. Іноді авторка використовує листи із щоденниковою, сповідальною функцією або як зручний засіб для введення в роман різних голосів, різних точок зору на події. Епістолярний сюжет, сюжет листування виходить на перший план, стає самоцінним: листування використовується не лише як спосіб розповісти про певні події у життєвому сюжеті, не лише як композиційно-мовленнева форма, а й набуває самостійного значення. Трирічному листуванню з чоловіком Ірина Жиленко дала авторську назву: «трирічний епістолярний роман». Головні герої твору реалізують себе в реальному життєвому просторі, епістолярна форма спілкування є для них полем для стилістичних вправ, знаком приналежності до певної літературної традиції. Стосунки головних героїв багато в чому описані як реалізація епістолярного сюжету, листи героїв мають вирішальне значення у розвитку сюжету. Саме тут вперше листи героїв, їхня сюжетна роль безпосередньо пов'язана з проблемою спілкування, очікування листів. У книзі спогадів, звичайно, домінує особистість авторки, що характеризується типом усамітненої свідомості, вона – особистість незалежна, творча. Творчість, звичайно, вимагає певної самотності, але за певних обставин самотність обтяжує мисткиню. Увесь твір будується на любовному сюжеті, у ролі головної героїні виступає сама письменниця.

Отже, книга спогадів – це складний синтез ліній розвитку, її можна охарактеризувати як складний, змістовний синтетичний твір, що оригінально об'єднує епістолярії, щоденникові ілюстрації, спогади, автокоментарі, художні твори. Звернення до цього важливого фактичного та документального матеріалу допомогло авторці відтворити мозаїку доби з портретами її діячів. Підкреслимо, що «*Ното feriens*» базується на співвідношенні художньої та документальної тенденції. Художність твору полягає у залученні поетесою до загальної канви твору лірики, майстерності І. Жиленко віртуозно відтворити зображувану дійсність та гармонійно поєднати художню та документальну частини в одному творі. Документальність твору репрезентована точним відтворенням дійсності із залученням епістоляріїв та інших документів, використанні справжніх імен діячів, правдивості оповідуваної історії та відбиття історичних, автобіографічних і біографічних фактів. Таким чином, мемуарні джерела можуть бути як цілісними творами, так і вкрапленнями, елементами особистих роздумів або спогадів у творах іншого жанру і призначення. Для культурологічного дослідження обсяг і розмір джерела (цілісний мемуарний текст або невеликий епізод, украплений в художній твір, наукове дослідження або публіцистичний виступ) не мають особливого значення: у них однаково міститься інтенція самопізнання, прагнення відбити особистий досвід, поділитися власними враженнями і роздумами. Мемуари – це сповідь людини, що жила і творила в певну епоху, і прагне поділитися особистим досвідом з прийдешнім поколінням. З огляду на вищезазначене, можемо акцентувати на дидактичній ролі мемуарної літератури в цілому. Авторами щоденників, листів, сповідей керує бажання самопізнання та осмислення власної долі, потреба пофілософствувати, бажання розібратися в розмаїтті смисложиттєвих категорій, визначити своє місце у світі.

Література

1. Жиленко І. В. Homo feriens: Спогади ; передм. М. Коцюбинської. – Київ : Смолоскип, 2011. – 816 с.
2. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова та ін. ; Буковин. центр гуманітарних дослідж. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – 636 с.
3. Сардарян К. Г. Творчість Ірини Жиленко у контексті розвитку української літератури другої половини ХХ – початку ХХІ століття : Монографія. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. – 392 с.

Масс-медийний контекст книги воспоминаний «Homo feriens»

Ирины Жиленко

Каринна Сардарян

кандидат филологических наук, доцент

Национальный университет физического воспитания и спорта Украины

В статье акцентируется дидактическая роль мемуарной литературы, связана с целью создания автором этого документального жанра, который стремится поделиться личным опытом с современниками и грядущим поколением. В воспоминаниях «Homo feriens» автор охватывает важнейшие вопросы частной жизни, жизни общества, ближнего и дальнего окружения рассматривает философские вопросы о смысле человеческой жизни, счастья, измены, проблему творца и искусства, специфики творческого процесса, поднимает проблемы душевного равновесия, полноценной жизни, автора волнуют национальные вопросы. Книга воспоминаний представляет собой сложный синтез линий развития, ее можно охарактеризовать как сложное, содержательное, синтетическое произведение, которое оригинально объединяет эпистолярные, дневниковые иллюстрации, воспоминания, автокомментарии, художественные произведения. Произведение основано на соотношении художественной и документальной тенденции.

Ключевые слова: масс-медийный контекст, книга воспоминаний, мемуары.

Mass media context of memories book «Homo feriens» by Iryna Zhylenko

Karinna Sardarian

PHD in Philology, assistant professor

National university of Physical training and sports of Ukraine

The article accentuates the didactic role of the literary memoirs, which is related to the aim of the author of this documentary genre and wants to share with his personal experience with the contemporaries and future generation.

“Homo feriens: Memories” contains author’s letters and her closest milieu, diaries, self-comments of the author, literary and epistolary portraits, biographical data.

Combined form makes the work unique. In her memories “Homo feriens” the author covers the most important questions of private life, life of society, close and distant milieu. The author raises a philosophical issue about the sense of person’s life, happiness, betrayal, the problem of author and creative work, specificity of the creative work and process, there discussed the problems of mental equilibrium, life of full value, the author is preoccupied with national questions. The book of memories is a complicated synthesis of development lines, it may be characterized as a complex, plotful, synthetic work that unites in a special way letters, diary illustrations, memories, author’s comments, fictions. “Homo feriens” is based onto the relation of fiction and documentary tendencies. Fiction is reflected into the implementation of the lyrics by the poetess into the general story line, I. Zhilenko’s skills to portray masterly the reality and harmoniously unite fiction and documentary parts in one work. Documentary part of the work is presented by the reflection of the reality with the implementation of letters and other documents, usage of names of public figures, truthfulness of the narrated story and reflection of the autobiographical and biographical facts. Literary memoirs can be as an integral as well as inclusive, elements of personal thoughts and memories in works of different genre and purpose. For the cultural research the size of the source (all-in-one text or small episode, interspersed into the fiction, scientific research or publicistic speech) doesn’t matter: they both have the intention of self-understanding, desire to reflect personal experience, to share personal impressions and thoughts. Memoirs are the confession of a person, that lived and worked at a certain epoch and wants to share his personal experience with future generation. The authors of the diaries, confessions are governed by the desire of self-understanding and comprehending personal fate, the necessity to philosophize, the desire to sort out into the variety of vital categories, to clarify his place in the world.

Key words: mass-media context, a book of memories, memoirs.

References

1. Zhylenko, I. V. (2011). *Homo feriens: Spohady* [Homo feriens: memories]. Kyiv : Smoloskyp.
2. Volkova, A. ed. (2001). *Leksykon zahalnoho ta porivnialnoho literaturoznavstva* [Lexicon of General and Comparative Literature Criticism]. Chernivtsi: Zoloti lytavry.
3. Sardarian K. H. (2016). *Tvorchist Iryny Zhylenko u konteksti rozvytku ukrainskoi literatury druhoi polovyny XX– pochatku XXI stolittia : Monohrafiia* [Iryna Zhylenko’s creation in the context of Ukrainian literature of 20th-21th century development]. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho.